

**NIEWAŻNE, JAKIEGO KOLORU JEST KOT - WAŻNE, BY ŁAPAŁ MYSZY.
DENG XIAOPING I DROGA KOMUNISTYCZNYCH CHIN DO KAPITALIZMU**

Kamil Markisz, kamil.markisz@yahoo.com
Uniwersytet Wrocławski
pl. Uniwersytecki 1, 50-137 Wrocław

STRESZCZENIE

Rozważając dzisiejszą pozycję międzynarodową Chińskiej Republiki Ludowej, nie można pominąć życia i kariery politycznej jej kluczowego reformatora, Denga Xiaopinga. Poniższy artykuł ma dwa główne cele. Po pierwsze, przybliżyć, jak droga życiowa ukształtowała poglądy Denga oraz cechy charakteru, dzięki którym udało mu się zakwestionować obowiązujące *status quo* i – nie zmieniając *de jure* reżimu obowiązującego w państwie – poprowadzić Chiny ku kapitalizmowi i rosnącej zamożności. Drugim zadaniem, jakie postawił przed sobą autor, jest opisanie wyjątkowości tej drogi.

Słowa kluczowe: Deng, Xiaoping, Chiny, reformy, kapitalizm, droga

It doesn't matter whether a cat is white or black, as long as it catches mice. Deng Xiaoping and Communist China's road to capitalism

ABSTRACT

Considering current international position of People's Republic of China one cannot omit the life and political career of its key reformer, Deng Xiaoping. This article has two main purposes. The first one is to show how Deng's life path shaped not only his views, but also personal qualities that helped him question the prevailing status quo and - without *de jure* changing the regime- lead his country on the road to capitalism and increasing wealth. Another goal set by the author is to describe the intricacies of this road.

Keywords: Deng, Xiaoping, China, reforms, capitalism, road

Wiele cech czyni Chiny krajem niezwykłym. Z pewnością zaliczyć można do nich ciągłość. Kraj Środka jako jedyny ze współczesnych pochwalić się może państwowością liczącą tysiące lat. Nie sposób wyznaczyć przy tym początku jego historii – Chińczycy nie mają swojego mitu założycielskiego. Pierwsze historyczne wzmianki o Chinach mówią o Żółtym Cesarzu, który jednoczy Chiny *na nowo*. Oznacza to, że istniały one już wcześniej. Od kiedy – nie wiadomo¹.

Podstawą do napisania tego artykułu stał się jednak inny aspekt wyjątkowości Chin. Jest nim fenomen, jakim było wprowadzenie zasad systemu kapitalistycznego w państwie komunistycznym, centralnie planowanym i - jeszcze kilka lat przed zmianami - skupionym bez reszty na fanatycznej ideologii. Podobny proces nie powiódł się w Związku Radzieckim i zwińczył dzieło jego rozpadu. W Chinach spowodował tymczasem wzrost gospodarczy na niespotykaną dotąd skalę, wyprowadzając rzesze ludzi z ubóstwa. Rządzącej autorytarnie Komunistycznej Partii Chin udało się przy tym nie tylko zachować, ale i umocnić swoją pozycję w kraju. Poniższy tekst dotyczy kariery politycznej Denga Xiaopinga: generała, autokraty, odważnego reformatora i ojca chińskiego skoku cywilizacyjnego.

DROGA DO WŁADZY

Różne stanowiska ontologiczne wykorzystywane w analizie historii kładą nacisk na odmienne elementy mające kluczowy wpływ na bieg historii. Niektóre skupiają się na indywidualnościach, jednostkach, które „zmieniają świat”. Inne raczej skupiają się na ogóle czynników, tworzących skomplikowaną strukturę, w której jednostki są zaledwie mało znaczącymi elementami. Czy gdyby nie pojawienie się Denga Xiaopinga, Chiny dalej byłyby zacofanym krajem, pogrążonym w ortodoksyjnym maoizmie? Czy może okoliczności wymusiłyby wyłonienie się innego reformatora? Pewne jest natomiast to, że burzliwy okres historii kraju, w którym przyszło mu dorastać, a później uprawiać politykę, miał duży wpływ na jego światopogląd i sposób postrzegania potrzeb wielkiego narodu, któremu przewodził 14 lat. Istotne dla zrozumienia tych procesów staje się więc prześledzenie kariery Denga.

¹ H. Kissinger, *On China*, London 2011, s. 5-13.

Przyszły reformator Chin urodził się latem 1904 r. Jego rodzinne Guang'an, dziś miasto o statusie prefektury, wówczas było niewielką wsią w Syczuanie, centralnej prowincji Cesarstwa Chińskiego. Dzięki bardzo dobrym wynikom w nauce Dengowi dane było ją kontynuować po szkole podstawowej (taki przywilej stawał się wówczas udziałem zaledwie jednego na 200 uczniów). Mimo pochodzenia znalazł się także wśród niewielkiego odsetka młodych Chińczyków, którzy, korzystając z programów uruchomionych po I wojnie światowej, wyjechali z kraju w poszukiwaniu zatrudnienia bądź w celu zdobycia wykształcenia. Drugim po ZSRR kraju wybieranym wówczas przez młodzież wyjeżdżającą z Chin była Francja. Tam też udał się Deng Xiaoping. W mieście Chongqing, gdzie w latach 1919-1920 pobierał nauki przygotowujące go do wyjazdu do Paryża, zastała go przechodząca przez całe Chiny fala nacjonalizmu². Rozkwit postaw nacjonalistycznych wśród obywateli Państwa Środka był podsycany poczuciem krzywdy, jaką w ich mniemaniu były ustalenia Traktatu Wersalskiego. Pomimo deklaracji Woodrowa Wilsona zawartej w sławnych 14 punktach Chiny zostały *de facto* wykluczone z reguły samostanowienia narodów. Ogromnym rozczarowaniem były zwłaszcza koncesje na rzecz Japonii, której pozwolono zachować zajęta na początku Wielkiej Wojny prowincję Shandong. Zostało to odebrane przez Chińczyków, jeszcze niedawno spoglądających na Wilsona niemal z uwielbieniem, jako zdrada ze strony starającej się utworzyć nowy porządek świata społeczności międzynarodowej, co znalazło wyraz m.in. w Ruchu 4 Maja³. Tak więc, gdy Deng w wieku 16 lat znalazł się we Francji, był już zagorzałym nacjonalistą. Panujące tam wówczas warunki pracy robotników, trudne zwłaszcza dla imigrantów, sprzyjały radykalizacji poglądów przybyszów z Azji. Rozczarowany jakością życia, jaką zaoferowała mu Europa, oraz utratą szansy na studia przyszły przywódca Chin zetknął się z ideologią Marksa i Lenina oraz z historią rewolucji bolszewickiej w Rosji⁴, co wpłynęło na jego poglądy i wzbudziło zainteresowanie polityką. Gdy wrócił do ojczyzny, dołączył do rządzącej do dziś niepodzielnie Komunistycznej Partii Chin (KPCh). Mająca obecnie ponad 82 mln członków⁵ partia wówczas liczyła ich niespełna tysiąc. Pierwszą misją młodego komunisty było krzewienie ideologii w południowo-zachodnich Chinach. Pełnił różne funkcje, będąc m.in. partyjnym komisarzem w mieście Xi'an (prowincja Shaanxi), a po rozłamie między komunistami a nacjonalistami z Kuomintangu przeprowadził nieudanemu powstaniu w prowincji Guangxi⁶.

Najważniejszy dla jego dalszej kariery był jednak udział w osławionym *Długim Marszu*. Marsz ten był w istocie serią manewrów w trakcie wojny domowej, podczas której komuniści, na czele z Mao Zedongiem, przebyli ponad 9 tys. kilometrów, przedzierając się przez najtrudniejsze tereny chińskiego terytorium. Był to punkt zwrotny wojny, w którym maoiści skonsolidowali władzę nad krajem⁷. Udział w Marszu zapewnił Dengowi prestiżowe miano rewolucyjnego weterana i autorytet w społeczeństwie. Po zwycięstwie KPCh i proklamacji Chińskiej Republiki Ludowej Deng został wysokim rangą urzędnikiem partii w Tybecie, z oczywistych względów jednej z najtrudniejszych do zarządzania prowincji, w której zajęł się umacnianiem władzy partyjnej⁸.

OBJĘCIE PRZYWÓDZTWA

Gdy seria reform Mao Zedonga nazwanych "Wielkim Skokiem Naprzód" okazała się katastrofą zarówno humanitarną, jak i ekonomiczną, Deng podjął próbę ratowania chińskiej gospodarki. Starania te wiązały się jednak z głoszeniem niepoprawnych politycznie haseł i skończyły się dla niego zesłaniem. Na szczęście "czystki" zarządzane przez chińskiego przywódcę miały relatywnie łagodny charakter, zwłaszcza w porównaniu do tych przeprowadzanych przez Józefa Stalina. Podczas gdy jego sowiecki „przyjaciel” ludziom zagrażającym jego pozycji (faktycznie bądź domniemanie) zwykle odbierał życie, Mao ograniczał się do zsyłania takich osobników w odległe rejony Chin, gdzie nie mogli mu zaszkodzić, za to w razie potrzeby miał możliwość ich ponownego wykorzystania. Tak było także z Dengiem Xiaopingiem – trzy razy zesłany, trzykrotnie powrócił, gdy jego rada stawała się niezbędną⁹. Zauważyć należy w tym miejscu niezwyklej lojalność Denga wobec partii – pozostał jej wierny nawet po tym, jak Czerwona Straż okaleczyła na zawsze jego syna¹⁰. Co wyjątkowe, Deng doczekał się osobistych przeprosin z ust Mao Zedonga –

2 E. Vogel, *Deng Xiaoping and the Transformation of China*, London 2011, s. 23.

3 E. Manela, *The Wilsonian Moment: Self-Determination and the International Origins of Anticolonial Nationalism*, Oxford 2009, s. 15-55, 137-214.

4 E. Vogel, dz. cyt., s. 23.

5 *CPC membership swells to 82.6 million*, "China Daily", http://www.chinadaily.com.cn/china/2012cpc/2012-11/05/content_15876262.htm, 12.06.2014.

6 E. Vogel, dz. cyt., s. 39-41.

7 H. Kissinger, dz. cyt., s. 312.

8 E. Vogel, dz. cyt., s. 47-49.

9 Tamże, s. 47-49.

10 D. Twitchett, J. K. Fairbank (red.), *The Cambridge History of China*, Cambridge 1995, t. 15, cz. 2, s. 213.

a to było rzeczą trudną do wyobrażenia nawet dla zaznajomionych ze sposobem prowadzenia polityki i charakterem dyktatora¹¹.

Najsilniejszy wpływ Denga na chińską politykę przypada na koniec 1978 r. Po śmierci Mao użył on swojej popularności oraz umiejętności zjednywania sobie popleczników, aby zdominować politycznie Hua Guofenga, następcę namaszczonego przez zmarłego przywódcę. Mao, antycypując swoją rychłą śmierć, miał do niego powiedzieć publicznie: „z tobą u władzy jestem spokojny”¹². Jednak, mimo tak bezpośredniego wskazania, a także objęcia przez Hua trzech najważniejszych pozycji w państwie¹³, podczas 11 zjazdu KPCh członkowie plenum słuchali już przede wszystkim tego, co miał do powiedzenia Deng Xiaoping. Zjazd miał miejsce w dniach 18-22 grudnia 1978 r., a wydarzenie to uznaje się za początek objęcia przez Denga pełni władzy w Chinach¹⁴.

Oprócz osobistych cech i zasług na sukces nowego przywódcy wpłynęła także ocena dwóch lat rządów oficjalnego następcy Mao Zedonga. Hua był postrzegany jako polityk prowincjonalny, niemający ani doświadczenia, ani osobistego autorytetu koniecznego do kierowania państwem w pełnym wymiarze. Był on także ślepo zapatrzony w nauki Mao, dekretując po przejęciu władzy, że każde polecenie Mao ma być bez wyjątków i co do słowa przestrzegane. Namaszczonego przez zmarłego dyktatora polityk nie był więc w oczach najważniejszych polityków KPCh osobą zdolną do sterowania państwem w okresie przemian, których konieczność stawała się wśród partyjnego kierownictwa poglądem powszechnym¹⁵.

Do takiego przekonania wśród członków Politbiura (najważniejszego organu partyjnego) przyczynił się sam Deng. W 1974 r. został wysłany przez Mao Zedonga do Stanów Zjednoczonych. Głównym zadaniem było wygłoszenie pierwszej przemowy reprezentanta ChRL na forum Organizacji Narodów Zjednoczonych, jednak Deng zaaranżował spotkanie z mieszkającymi w USA chińskimi laureatami Nagrody Nobla. Raporty z tych rozmów odbiły się echem wśród partyjnych decydentów. Ich treść dotyczyła przede wszystkim modernizacji Chin. Deng wysłał także delegację naukowców do Europy, by ci zbadali rozwiązania stosowane w zachodnich państwach i zdali raport ze swoich obserwacji. Raport jednoznacznie wskazywał na konieczność cywilizacyjnych przemian w Kraju Środka¹⁶.

Możliwość objęcia przywództwa w państwie bez oficjalnych tytułów wiąże się z unikalną charakterystyką chińskiej kultury politycznej, małym przywiązaniem do dokumentów i pisemnych uzgodnień w odróżnieniu od postrzeganego *status quo*¹⁷. Deng, faktycznie rządzący Chinami przez 14 lat, nigdy nie ubiegał się o najwyższe państwowe tytuły Chińskiej Republiki Ludowej. Rządził poprzez swoje wpływy, a jego władza nigdy nie musiała być formalnie usankcjonowana. Fakt, że się ich nie domagał, nie znaczy jednak, że chciano mu je dać. Najważniejsi politycy w partii, tacy jak Chen Yun, mając w pamięci doświadczenia poprzednich dekad, byli w tej kwestii ostrożni. Mao Zedong w latach 40. był otwarty na rady innych i często konsultował swoje decyzje. Dekadę później, gdy objął wszystkie najważniejsze funkcje w kraju i sprawował władzę totalną, pogrążony w megalomanii, przestał oglądać się na słowa innych. Skutek tego był pod wieloma względami tragiczny, co najdobitniej pokazały straty spowodowane „Wielkim Skokiem Naprzód” (z powodu niedożywienia śmierć poniosło ok. 20-30 mln ludzi¹⁸) czy „Rewolucją Kulturalną”. Pozostawienie najważniejszych tytułów państwowych w rękach innych osób miało być więc swoistym zabezpieczeniem przed powrotem kultu jednostki.

RZĄDY PRAGMATYZMU

Swoje podejście do ustroju w państwie Deng ujął w zdaniu wygłoszonym jeszcze w 1961 r.: „nieważne, czy kot jest biały czy czarny, ważne, by łapał myszy”¹⁹. Wówczas słowa te ściągnęły na niego partyjny gniew; w przyszłości miały stać się symbolem pragmatyzmu czasów jego przywództwa. Swoją program przemian, które miały wkrótce wstrząsnąć nie tylko Chinami, ale i całym światem, nazwał „Reformą i otwarciem” (*gaige kaifang*). Jego cele ujął jako „cztery modernizacje”

11 H. Kissinger, dz. cyt., s. 321-340.

12 Według niektórych badaczy Hua został wybrany przez Mao głównie ze względu na fakt, iż nie przynależał on wówczas do żadnych z dwóch walczących ze sobą o władzę w partii frakcji – z jednej strony radykalnej Bandy Czworoga, z drugiej skrzydła umiarkowanych reformatorów wiedzionych przed duet Zhou Enlai/Deng Xiaoping. Zob. H. Kissinger, dz. cyt., s. 329-340.

13 Tj. Premiera, Przewodniczącego KPCh oraz przewodniczącego Centralnej Komisji Wojskowej.

14 D. Twitchett, J. K. Fairbank (red.), *The Cambridge...*, dz. cyt., s. 377-382.

15 X. Deng, *Hold high the banner of Mao Zedong thought and adhere to the principle of seeking truth from facts* [w:] X. Deng, *Selected Works of Deng Xiaoping* (1982-1992), Beijing 1994, s. 97-99.

16 E. Vogel, dz. cyt., s. 183-190.

17 Y. Shen, *Conceptions and Receptions of Legality: Understanding the Complexity of Law Reform in Modern China*, [w:] G. Turner, J. Feinerman, R. Guy (red.), *Limits of Rule of Law in China*, Washington 2000, s. 27-35.

18 J. Fairbank, M. Goldman, *China: A New History*, Cambridge 2006, s. 368-382.

19 Zh. Li, *The Private Life of chairman Mao*, New York 1994, s. 607.

obejmujące różne obszary gospodarki – modernizację wsi, przemysłu, nauki i technologii oraz wojska. Kluczowym zadaniem było uczynienie z Chin nowoczesnego państwa przemysłowego, będącego w stanie dogonić rozwinięty Zachód. Na opisanie nowej drogi Chin Deng ukuł (obowiązujący w ChRL do dziś²⁰) termin „socialistyczna gospodarka rynkowa”. Rzucając wyzwanie obowiązującej ideologii Deng, stwierdził, że „ubóstwo to nie socjalizm”. Głosił teorię, że Chiny znajdowały się wówczas na „pierwotnym etapie socjalizmu” i zadaniem stojącym przed nimi było ewoluować w system, jaki określił mianem „socjalizmu z chińską charakterystyką”²¹. W rzeczywistości udało mu się przezwyciężyć wiodącą prym w partii ideologię komunistyczną i *de facto* wprowadzić Chiny na ścieżkę kapitalizmu.

Jedną ze zmian, jakie wniósł rząd Deng Xiaopinga, było odejście od kultu jednostki. Wynikało to częściowo z wymienionych wcześniej obaw partyjnej starszyny, jednak przede wszystkim z osobistych preferencji Deng. W zupełnym przeciwieństwie do ery Mao prawie wcale nie stawiano mu pomników, a na ścianach w chińskich domach niełatwo było znaleźć jego zdjęcie. Podczas gdy Mao upatrywał we własnej osobie przedłużenie idei cesarza pouczającego lud, Deng zachowywał się bardziej jak doświadczony generał, który, nieczęsto wykorzystując autorytet w sposób bezpośredni i otwarty, skupiał się na dobrym rozeznaniu i ostrożnym planowaniu swych posunięć. Priorytetem stała się siła państwa oderwana od rewolucyjnego zapału Mao²².

POLITYKA WEDŁUG DENGA

Deng Xiaoping różnił się od Mao także metodami uprawiania polityki. Od brania udziału w spotkaniach Deng preferował lekturę raportów bądź dowiadywanie się o ich przebiegu od Wang Ruilina, swojego *mishu*²³. Pracując z Dengiem od lat 50., Wang stał się jego prawą ręką i członkiem rodziny. Sprawował też wyjątkową funkcję – był dla Denga źródłem „prawdy”. Obawiając się zgubnego wpływu pochlebców, Deng ograniczał liczbę osób zdających mu relację z wydarzeń i dzielących się z nim opiniami. Wang przez większość czasu był najważniejszą z tych osób. Innymi doradcami, których zdania słuchał Deng bez obaw o ukryte motywy, byli przede wszystkim towarzysze broni z czasów jego kariery wojskowej jak Yang Shangkun, Wang Zhen czy Bo Yibo. Nieformalne spotkania ze starymi kompanami były dla niego źródłem wiedzy na temat panującej atmosfery politycznej i spraw personalnych²⁴.

Deng należał do przywódców rozważnych nie tylko dlatego, że doradcy znajdujący dostęp do jego uszu pochodzili zawsze z kręgu osób najbardziej zaufanych. Mimo swojego autorytaryzmu podczas podejmowania istotnych decyzji starał się brać pod uwagę zarówno opinie ważnych figur w partii, jak i atmosferę polityczną panującą w danym momencie w kraju. W sprawach dotyczących tematów skomplikowanych bądź jemu nieznanych nie wahał się korzystać z porad fachowców, każąc sobie przygotowywać zarysy możliwych strategii przed podjęciem decyzji. W dziedzinie spraw międzynarodowych i wojskowych jako doświadczony generał pewniej zdawał się na własny osąd²⁵.

Przejmując dowództwo w partii, Deng zmienił jej funkcjonowanie. Tłumacząc brak zaangażowania w posiedzenia Stałego Komitetu Biura Politycznego Komitetu Centralnego KPCh (najważniejszy organ partyjny) problemami ze słuchem²⁶, przekształcił jej Sekretariat w rodzaj wewnątrzpartyjnego gabinetu. Zmiana formuły rządzenia pozwoliła mu w dużej mierze zniwelować opory związane z obecnością w Komitecie przeciwników politycznych. Stroniąc od formalnych stanowisk, postawił na czele Sekretariatu zaufanego Hu Yaobanga. Hu przewodnił także posiedzeniom Politbiura i jego Stałego Komitetu, jednak z czasem traciły one na znaczeniu – ten ostatni obradował sporadycznie, a całe Politbiuro rzadziej niż raz w miesiącu. Co ciekawe, gdy Sekretariat obradował, przewodniczący mu ówczesny premier, Zhao Ziyang, spotykał się przeważnie nie z innymi wysokimi rangą urzędnikami, ale z ich reprezentantami w postaci wspomnianych *mishu*. Skutkowało to dużo swobodniejszą wymianą myśli pomiędzy uczestnikami spotkań, którzy, doskonale zaznajomieni z poglądami swoich przełożonych, nie byli przy tym skrępowani napięciami związanymi z ich polityczną rangą, władzą czy potrzebą „zachowania twarzy”²⁷.

20 J. Xi, *Reform and Opening up Is Always Ongoing and Will Never End*, [w:] *Governance of China*, Beijing 2014.

21 H. Kissinger, dz. cyt., s. 329-339.

22 Tamże, s. 321-339, 440-446.

23 Mianem tym określano dyrektorów biur wysokich rangą przywódców politycznych, czasem tłumaczonych po prostu jako „sekretarze”.

24 E. Vogel, dz. cyt., s. 308.

25 E. Vogel, dz. cyt., s. 305-317.

26 Kiedyś zapytany przez Zhao Ziyanga czemu nie zwołuje posiedzeń Stałego Komitetu, odpowiedział: „o czym mają rozmawiać między sobą dwaj głusi ludzie?” (mając na myśli siebie i równie leciwego jej członka Chen Yuna), E. Vogel, dz. cyt., s. 307.

27 Tamże, s. 307.

WAGA AUTORYTETU

Pomimo zmiany stylu prowadzenia polityki Deng Xiaoping był przekonany, że strach przed władzą jest konieczny dla utrzymania porządku w kraju. Na jego poglądy dotyczące autorytetu i dyscypliny z pewnością wpłynęło 12 lat prowadzenia wojny, a później piastowanie urzędów w kraju pogrążonym w rewolucyjnym pędzie. Widział, na co pozwala niemal boski autorytet Mao Zedonga. Doświadczył także tego, do czego może doprowadzić próba odrzucenia przez naród jakiegokolwiek autorytetu, co pokazała dobitnie Rewolucja Kulturalna. Był także w Moskwie w lutym 1956 r., kiedy Chruszczow poddał Stalina druzgocącej krytyce. Deng, obserwując jak w następstwie zanika autorytet ludzi powiązanych ze zmarłym tyranem, uznał, że Chiny nie mogą sobie nigdy pozwolić na tak daleko idącą krytykę prominentnego przywódcy kraju, nawet zmarłego. Miał silne przekonanie, że do kierowania chińskim społeczeństwem nie wystarczy zbiór zasad. Jego przedstawiciele, od tysięcy lat żyjący pod panowaniem totalitarnego reżimu, nie mieli doświadczenia z rządami prawa, które to, na tyle, na ile obowiązywało, zmieniano się zgodnie z wolą rządzących²⁸. Deng przekonany był więc, że autorytet jest kluczowy. Miał go już, będąc weteranem rewolucyjnym, jednym z liderów partyjnych przez pół wieku oraz bezpośrednim współpracownikiem i uczniem Mao Zedonga i Zhou Enlaia. Autorytet ten rósł także naturalnie w miarę podejmowania dobrych dla kraju decyzji, zwłaszcza gdy ich skutki stawały się coraz szerzej widoczne. Mimo to Deng zawsze był ostrożny w stawianiu swojego autorytetu na szali i robił to tylko w ostateczności. Kiedy mógł, rozwiązywał spory po cichu, rozmawiając ze stronami sporu osobiście i obserwując, jak dany przebieg wydarzeń wpłynie na atmosferę polityczną²⁹.

Pozycji Denga w partii i społeczeństwie łatwo zaszkodzić mogło sprzeniewierzenie się ideologii Mao Zedonga, w której cały naród indoktrynowany był od dekad. Zamiast podejmować ryzyko, wybrał drogę tłumaczenia swoich rewolucyjnych pomysłów aforyzmami, nieraz zaczerpniętymi od samego Mao. Do 1981 r. udało mu się uzyskać partyjną aprobatę dla poglądu, jakoby głównym nauczaniem Mao było „szukanie prawdziwej drogi poprzez fakty”³⁰. Dołączona do tego została aforystyczna idea znajdowania stabilnej drogi przez rwący nurt rzeki poprzez „szukanie stabilnych kamieni na jej dnie”. Miało to być usprawiedliwienie dla podejmowania eksperymentów, które, jeśli nieudane, powinny zostać porzucone. Używając połączenia silnego autorytetu i retorycznego sprytu, Deng zdołał przezwyciężyć opór konserwatystów i głęboko zreformować swój kraj.

WIEŚ I NARODZINY SEKTORA PRYWATNEGO

Choć to otwarcie na świat i pozwolenie „zachodnim kapitalistom” na inwestycje w Chinach było najbardziej spektakularnym przedsięwzięciem administracji Denga, to wieś była miejscem potrzebującym reform i to ona dała początek rozwojowi chińskiego sektora prywatnego. Gdy Deng przejął władzę, stan chińskiej gospodarki był w opłakanym stanie, a zacofane rolnictwo nie było w stanie sprostać zapotrzebowaniom ogromnej populacji. Jeden z chińskich przywódców przyznał, że w 1980 r. aż 100 mln Chińczyków było niedożywionych³¹.

Po raz kolejny wskazując na różnicę reform chińskich i radzieckich, należy podkreślić, że reforma rolnictwa miała charakter oddolny, czemu w dużej mierze można przypisać jej skuteczność, dużo większą od Gorbaczowskiej *Pieriestrojki*. Wszystko zaczęło się w miejscowości Xiaogang. W tej niewielkiej wiosce w prowincji Anhui miał miejsce sekretny eksperyment, który zrewolucjonizował Chiny. Cierpiący niedostatek mieszkańcy zawarli między sobą porozumienie – farme-ryzy uzyskali od lokalnych urzędników ciche przyzwolenie na praktyki wolnorynkowe. Mogli oni produkować tyle, ile potrafią, nie bacząc na odgórne limity, a produkcję przekraczającą ustalone przez administrację centralną ilości mogli pomiędzy sobą wymieniać. Spowodowało to powstanie wolnego rynku w mikroskali małej wioski. Urzędnicy zobligowali się do utrzymywania uzgodnienia w tajemnicy. W zamian rolnicy zobowiązali się zaopiekować ich rodzinami na wypadek, gdyby za udział w spisku spotkała ich kara ze strony partyjnej hierarchii³². Jednak gdy Deng Xiaoping dowiedział się o sprawie, nie wyciągnął karnych konsekwencji. Dał eksperymentowi ciche przyzwolenie, pozwalając rozprzestrzenić się procederowi na okoliczne regiony, co spowodowało gwałtowne zwiększanie się produktywności gospodarstw rolnych. W 1980 r. pochwalił eksperyment na forum publicznym, by rok później ta forma organizacji rolnictwa stała się standardem

28 R. Peerenboom, *China's long march toward rule of Law*, Cambridge 2002, s. 27-54.

29 E. Vogel, dz. cyt., s. 304-317.

30 D. Goodman, *Deng Xiaoping and the Chinese Revolution: A Political Biography*, London 1994, s. 88.

31 H. Kissinger, dz. cyt., s. 396.

32 H. Huang, *Signal Left, Turn Right: Central Rhetoric and Local Reform in China*, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1031296, 22.06.2014., s. 23-25.

w całym kraju. Państwowe przedsiębiorstwa uzyskały możliwość sprzedaży wszystkiego, co wyprodukowały powyżej ustalonych kwot. Wprowadzono oficjalnie podwójny system cen – dla towarów w obrocie pozaplanowym kształtował je wolny rynek. Dano w ten sposób początek sektorowi prywatnemu, który zaczął współistnieć obok gospodarki planowej i odgrywać coraz większą rolę³³.

OTWARCIE

Otwarcie chińskiej gospodarki na świat zaczęło się w południowo-wschodniej prowincji Guangdong. Jej władzom z biegiem czasu coraz więcej problemów przysparzało sąsiedztwo Hong Kongu. Pod koniec lat 70. liczba młodych Chińczyków, którzy co roku starali się pokonać granicę pomiędzy Chinami kontynentalnymi a brytyjską kolonią, sięgała dziesiątek tysięcy. Ryzykowali życie, starając się ją pokonać pieszo bądź w pław. Pekińscy decydenci nie zbudowali wielkiego muru, idąc za przykładem władz Niemieckiej Republiki Demokratycznej w Berlinie, jednak ponad 30-kilometrowa granica lądowa otoczona została drutem kolczastym, a młodzież przyłapaną na próbie jej sforsowania trafiała do aresztu.

Pekin tradycyjnie traktował problem jako zagrożenie bezpieczeństwa. Zmianę punktu widzenia rozpoczął Deng Xiaoping, który, odwiedzając prowincję w listopadzie 1977 r., stwierdził, że problemu tego nie rozwiąże policja ani armia – wywodzi się on z ogromnych różnic w standardzie życia po obu stronach granicy i aby go rozwiązać, Chiny muszą zmienić swoją politykę i poprawić życie obywateli po chińskiej stronie. Podczas tej samej wizyty Deng wysłuchał także narzekania lokalnych urzędników dotyczących niedoboru obcej waluty potrzebnej do zakupu zagranicznej technologii czy też do zawierania kontraktów budowlanych. Zgodził się z pomysłem, że aby pozyskać walutę, warto utworzyć w prowincji punkty zbioru produktów rolniczych, które przeznaczone byłyby na eksport. Jeden z nich miałby powstać w Bao (mającego wkrótce wejść w skład miasta Shenzhen), w pobliżu granicy z Hong Kongiem; drugi w Zhuhai, graniczącym z Makau. Jako że Guangdong nie miał dużej nadwyżki w produkcji warzyw i owoców, Deng wskazał, że inne prowincje powinny pomóc, dostarczając produkty na eksport. Dodał także, że aby zwiększyć ilość obcej waluty w obiegu, prowincja powinna rozwijać infrastrukturę turystyczną, w tym budować nowoczesne hotele³⁴.

Choć Deng oficjalnie nie skonsolidował jeszcze wówczas pełni władzy w swoim ręku, wizyta ta rozpoczęła wielki eksperyment Guangdong. Miał on się okazać spektakularnym sukcesem i dać zielone światło do otwarcia na świat kolejnych części Chińskiej Republiki Ludowej, by w końcu cały kraj włączył się w globalny handel. Mimo iż „otwarcie” było początkowo skromne, wkrótce „południowe wrota” stanąć miały otworem, a strużka kapitału wlewająca się do ChRL w ciągu kilku lat przeobrazić się w rwący nurt, a następnie w powódź zmieniającą diametralnie obraz całego kraju³⁵.

PIERWSZE INWESTYCJE ZAGRANICZNE

Na partyjnego sekretarza „eksperymentalnej” prowincji na początku 1978 r. wybrano Xi Zhongxuna, ojca obecnego przywódcy ChRL, Xi Jinpinga. Początkowo manifestujący konserwatywną linię Pekinu Xi wkrótce z własnej inicjatywy szukał poparcia dla rozszerzenia eksportu z rolniczego na przemysł. Xi przygotował Guangdong do napływu inwestycji zagranicznych i tworzenia linii produkcyjnych coraz bardziej skomplikowanych towarów ukierunkowanych na sprzedaż za granicą.

Pierwsza zaakceptowana przez komunistyczne władze inwestycja zagraniczna została zatwierdzona 31 stycznia 1979 r. Była ona przełomowa, jednak określenie „zagraniczna” jest w jej wypadku dość kontrowersyjne. Autorem zaakceptowanej propozycji inwestycyjnej był bowiem Yuan Geng, szef Hong Kong Steamship Group. Mimo, że firma ta była oficjalnie uważana za „zagraniczną”, sam Yuan był od dekad członkiem KPCh i miał doświadczenie biznesowe oraz koneksje zarówno w Guangdong, jak i Pekinie. Yuan Geng pod swoją inwestycję, mającą początkowo zajmować się złomowaniem starych chińskich statków, otrzymał obszar w Shekou na południowo-zachodnim krańcu Shenzhen. Tym samym niewielkie Shekou stało się pierwszym w Chinach miejscem pozwalającym na zagraniczne inwestycje. Był to bardzo specyficzny, „bezpieczny” rodzaj zagranicznego kapitału, niemniej przedsięwzięcie stanowiło wielki przełom w polityce ChRL³⁶.

Na napływ inwestycji (początkowo głównie od etnicznych Chińczyków spoza granic ChRL) otworzono prowincje Guangdong oraz Fujian. Ta druga graniczyła z Tajwanem, jednak jego władze z powodów politycznych jeszcze przez wiele lat nie pozwalały swoim przedsiębiorcom na inwestycje w Chinach kontynentalnych. Mimo to utworzono cztery

33 L. Brandt, Th. Rawski, *China's Great Transformation*, Cambridge 2008, s. 8-16.

34 E. Vogel, dz. cyt., s. 319-322.

35 E. Vogel, dz. cyt., s. 325-329.

36 Tamże, s. 319-322.

specjalne strefy ekonomiczne. Na początku nazywano je po prostu „specjalnymi strefami”, jednak aby uspokoić konserwatystów w partii dodano wkrótce przymiotnik „ekonomiczne”, podkreślając gospodarczy wymiar reform. Trzy z wymienionych stref powstały w Guangdong – jedna na granicy z Makau (Zhuhai), druga na granicy z Hong Kongiem (Shenzhen), trzecia w Shantou na północno-wschodnim krańcu prowincji. Czwarta strefa utworzona została w Fujian, w mieście Xiamen (niegdyś znanym w Europie jako Amoy)³⁷.

Kolonia brytyjska odegrała ważną rolę w procesie modernizacji Chin. Hong Kong był dla Państwa Środka czymś, czego bardzo brakowało Związkowi Radzieckiemu – skarbnicą utalentowanych, wykształconych na Zachodzie fachowców, posiadających wiedzę o najnowszych rozwiązaniach dotyczących finansów, technologii czy rynków międzynarodowych, a ponadto tożsamy etnicznie i mówiący tym samym językiem.

Chiny „otworzyły się” przy tym w niezwykle dogodnym momencie z perspektywy właścicieli hongkońskich fabryk. We znaki dawał się im zwłaszcza brak siły roboczej powodujący spadek konkurencyjności firm. Gdy eksperyment Denga uchylił drzwi do Królestwa Środka, wielu producentów z brytyjskiej kolonii z dnia na dzień przeniosło produkcję do wioski po drugiej stronie granicy. Wioski zamieniały się w aglomeracje miejskie³⁸, a przez „wielką południową bramę” do kraju wraz z inwestycjami zaczęły napływać nowe technologie, nowoczesne sposoby zarządzania, a także wiedza o świecie.

Skala sukcesu gospodarczego, jaki stał się udziałem eksperymentalnego obszaru, zaczęła ściągać do Guangdong i Fujian Chińczyków z całego kraju. Długa na 167 km droga łącząca Hongkong z Kantonem pod koniec lat 80. została po obu stronach szczelnie zabudowana fabrykami. Szacuje się, że do czasu, gdy Deng przeszedł na emeryturę w 1992 r., na wybrzeże przeniosło się z głębi kraju aż 100 mln Chińczyków³⁹.

TIANANMEN

Pisząc artykuł o Dengu Xiaopingu, nie sposób nie wspomnieć o najbardziej kontrowersyjnej kwestii dotyczącej jego rządów, a mianowicie o krwawym rozprawieniu się z protestującymi na Placu Tiananmen. Z uwagi na ograniczoną objętość i odmienny temat artykułu jest to jedynie wzmianka, konieczna jednak z punktu widzenia autora. Latem 1986 r. protest ludzi domagających się rozszerzenia w Chinach swobód demokratycznych zablokował centralny skwer Pekinu. Młodzi Chińczycy, przede wszystkim studenci, zachęceni – także przez samego Denga, do swobodnego myślenia – chcieli tę swobodę przekształcić w wolność polityczną⁴⁰. Postulaty tłumu blokującego serce stolicy przez kolejne tygodnie stawały się coraz śmielsze, domagając się w końcu ustąpienia władz partyjnych z Dengiem Xiaopingiem na czele i wprowadzenia pluralizmu partyjnego. Niedopuszczający takiej możliwości stary generał wykorzystał wojsko do spacyfikowania protestujących. Początkowo wycofał je, gdy ludzie zablokowali przejazd żołnierzy, jednak nie widząc innego rozwiązania, w obliczu narastającego kryzysu, czwartego czerwca nakazał armii zaprowadzenie porządku przy użyciu wszelkich dostępnych metod⁴¹. Brak jest jasnych danych, jednak szacunki wskazują na co najmniej kilkaset ofiar⁴².

Niezależnie od oceny rządów Denga Xiaopinga, jedno nie podlega dyskusji: był on postacią niezwykle ważną dla Chin. Otwarcie spowodowało nie tylko rozwój wolnego rynku, ale także usprawnienie mechanizmów rządzących Komunistyczną Partią Chin. Samo pojawienie się zagranicznych biznesmenów dało początek wielkim zmianom. Pionierscy inwestorzy spotykali się z przerośniętą machiną biurokratyczną, m. in. z koniecznością odwiedzania osobnych urzędów w sprawach elektryczności, transportu, materiałów budowlanych, siły roboczej czy aby uzyskać rozmaite pozwolenia. Ich narzekania i walka o napływ kolejnych kapitalistów zmusiły urzędników do reform, przede wszystkim uproszczenia procedur biurokratycznych.

Gdyby Deng Xiaoping rozpoczął reformowanie naraz całego kraju, groźba powszechnego chaosu byłaby poważna. Stopniowe przeprowadzanie „eksperymentów” pozwalało łatwiej reagować na problemy pojawiające się na mniejszą skalę. Pomogło to Dengowi stopniowo przekonywać nawet najbardziej opornych członków Politbiura o konieczności

37 E. Vogel, dz. cyt., s. 319-331.

38 Jedną z przygranicznych miejscowości, Shenzhen, będącą przed otwarciem miasteczkiem zamieszkiwanym przez 20 000 osób (Zob. E. Vogel, dz. cyt.), ma dziś blisko 11 000 000 mieszkańców.

39 E. Vogel, dz. cyt., s. 328.

40 D. Twitchett, J. K. Fairbank (red.), dz. cyt., s. 729-737.

41 H. Kissinger, dz. cyt., s. 405-439.

42 B. Liu, M. Ruan, G. Xu, *Tell the world: what happened in China and why*, New York 1989, s. 134.

reform i zmienić państwo ogarnięte ideologią komunistyczną w Chiny, jakie aktualnie obserwujemy, czyli w bastion kapitalizmu oprawionego jedynie w komunistyczne ornamenty.

Ścieżka życiowa, jaką przebył Deng, wyraźnie przełożyła się na jego decyzje, a zatem także, choć może zabrzmie to nieco patetycznie, na losy całego globalizującego się świata. Deng urodził się na wsi, tak jak większość jego rodaków. Wiejska struktura społeczna Chin powodowała, że kraj ten stanowił podatny grunt dla proletariackiej ideologii marksizmu. Okoliczności te ułatwiły Dengowi zafascynowanie się komunizmem podczas pobytu w Paryżu. Poczucie krzywdy związane z przychylnymi imperialnej Japonii ustaleniami traktatu wersalskiego zwiększało wśród ludzi takich jak on chęć, by stanąć po stronie komunistów walczących ze wspieranym przez USA Kuomintangiem. Gdy jako jeden z czołowych uczestników tej walki pomógł Komunistycznej Partii Chin skonsolidować władzę w państwie, jej ciągłość stała się dla niego celem nadrzędnym. Będąc urodzonym na początku XX wieku Deng zdołał przeżyć upadek upokorzonego przez Zachód cesarstwa oraz krwawe lata chaosu wojny domowej i japońskiej agresji. Nie powinno więc dziwić, że pomimo chęci modernizacji kraju nigdy nie wyobrażał sobie oddania władzy przez KPCh, dużo bardziej ceniąc stabilizację w państwie niż zachodnie koncepcje praw człowieka.

Stroniąc od moralnych ocen decyzji o spacyfikowaniu protestów na Placu Tiananmen, nie mówiąc o jej usprawiedliwianiu, warto jednak mieć w pamięci, że poza pełną odpowiedzialnością, jaką ponosi on za tę masakrę krwi na Placu Tiananmen, Deng Xiaoping jest także, a wręcz przede wszystkim, odpowiedzialny za skok cywilizacyjny najludniejszego państwa na świecie, który zaowocował wyciągnięciem ze skrajnego ubóstwa setki milionów ludzi⁴³.

Na koniec należy podkreślić, że, jak zaobserwowaliśmy, pomimo swojej autorytarności Deng przyczynił się do relatywnej decentralizacji władzy. Sam stroniąc od stania się nowoczesną wersją cesarza, dopilnował, by transycja władzy w przyszłości przebiegała w sposób usystematyzowany, i aby na chińskiej scenie politycznej nie pojawiła się kolejna despotyczna jednostka na miarę Mao Zedonga. Deng był niezwykle ważną postacią, której losy stanowią symboliczne przejście kraju z komunizmu na kapitalizm, a także z dyktatury jednostki na dyktaturę partii⁴⁴.

TEKSTY ŹRÓDŁOWE:

- [1] Deng X., *Hold high the banner of Mao Zedong thought and adhere to the principle of seeking truth from facts* [w:] *Selected Works of Deng Xiaoping* (1982-1992), Beijing 1994
- [2] Xi J., *Governance of China, Reform and Opening up Is Always Ongoing and Will Never End*, Beijing 2014

BIBLIOGRAFIA:

- [3] Brandt L., Rawski Th., *China's Great Transformation*, Cambridge 2008
- [4] Fairbank J., Goldman M., *China: A New History*, Cambridge 2006
- [5] Goodman D., *Deng Xiaoping and the Chinese Revolution: A Political Biography*, London 1994
- [6] Kissinger H., *On China*, London 2011
- [7] Li Zh., *The Private Life of chairman Mao*, New York 1994
- [8] Liu B., Ruan M., Xu G., *Tell the world: what happened in China and why*, New York 1989
- [9] Manela E., *The Wilsonian Moment: Self-Determination and the International Origins of Anticolonial Nationalism*, Oxford 2009
- [10] Peerenboom R., *China's long march toward rule of Law*, Cambridge 2002
- [11] Salisbury H., *The New Emperors: China in the Era of Mao and Deng*, London 1992
- [12] Shen Y., *Conceptions and Receptions of Legality: Understanding the Complexity of Law Reform in Modern China* [w:] Turner G., Feinerman J., Guy R. (red.), *Limits of Rule of Law in China*, Washington 2000
- [13] Twitchett D., Fairbank J. K. (red.), *The Cambridge History of China*, Cambridge 1995, t. 15, cz. 2
- [14] Vogel E., *Deng Xiaoping and the Transformation of China*, London 2011

NETOGRAFIA:

- [15] *CPC membership swells to 82.6 million*, http://www.chinadaily.com.cn/china/2012cpc/2012-11/05/content_15876262.htm, 12.06.2014
- [16] Huang H., *Signal Left, Turn Right: Central Rhetoric and Local Reform in China*, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1031296, 22.06.2014

43 E. Vogel, dz. cyt., s. 575-579.

44 Warto dodać, że skonsolidowanie władzy w swoich rękach w 2012 r. przez obecnego prezydenta ChRL Xi Jinpinga w zakresie nie widzianym od czasów Denga, a przy tym w pełni zinstytucjonalizowanej, stawia pod znakiem zapytania trwałość tego ostatniego osiągnięcia.